

IVAN KALINSKI
Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK: 801.311:949.713
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7/1985

OJKONIMIJA ZELINSKOGA KRAJA

U ovom se radu govori o ojkonimima zelinskoga kraja i motivima njihova nastanka. Razmišljanja su potkrijepljena povijesnim vrelima.

1. UVOD

1.0. Administrativno-političkom podjelom u sklopu moderne uprave negdašnji je kotar Sveti Ivan Zelina zauzimao znatno veće područje od protežnosti sadašnje općine Zelina, štoviše prostorno se i u broju stanovnika prepolovio, tako da broji oko 17 000 stanovnika.

Zelinsko je prigorje neobično razvedenih fiziogeografskih značajki: brežuljkasto-ravničasti predjeli podno obronaka Zagrebačke gore smjenjuju se s livadama u udolinama i uz rijeku Lonju, oranicama, vinogradima i šumama.

1.1. Današnja je Zelina pripadala nekoć (plemenskoj) župi Moravče (comitatus Morauca; Moroucha; Morocha). Ta se srednjovjekovna župa protezala od Laza na zapadu do Svetoga Ivana Zeline i Bedenice na sjeveroistoku te Donje Zeline i Adamovca na jugu.

1.2. U ovom ću se radu obzirati na današnje ojkonime triju istočnih župa staroga Moravča: a) župe sv. Ivana Krstitelja u Zelini, b) župe sv. Nikole u Donjoj Zelini i c) župe Svih svetih u Bedenici, prostor kojih odgovara prostoru današnje općine Zelina, bar u znatnom dijelu. Oni današnji ojkonimi koji se ne nalaze u popisu kanonskih vizitacija a spominju se u drugim povijesnim vrelima, promatraju se u abecednom slijedu i pri tom se na to upozoruje. Uz oznaku današnjih ojkonima povijesnim će se vrelima signirati njihova dijakronijska toponomastička premodelacija.

1.3. Prema kanonskim vizitacijama 1630, 1642. i 1704. trima su starim župama pripadala ova sela: župi sv. Ivana Krstitelja u Zelini - ORESJE, ZADERKOVECZ, TREM, BERISLAVECZ, OBRES, SOLINCZI, inferior OBRES, BISKUPECZ, KALIN, DOLESANCZ, SALOCZ, PRETOKA, BREZJE aliter HRASTJE, JERSECZ, CZIRKVENCZI, TOPLICZA maior, GORENANCZ, VRASICHEV VERH seu MOKRICHKI VERH, POLONJE, NOVO MESZTO, KRECHAVESZ vel DEN, župi sv. Nikole u Donjoj Zelini - PAUKO VERH, ZENTH ILLONA, ZENKOU CZ, KRISVCHECZ, ZELINA, BUKOVECZ,

MINORENCZI, CZURKOCZI, BREZOVECZ, ZUHODOL, OZTRI VERH, BUKEVJE, LADOMERECZ, a župi Svih svetih u Bedenici - TURKOVCHINA, OMAMNO, ORESIA, PREPOLYNO, SITOMER, PERTOU CZ, SIMUNOU CZ.

2. OJKONIMI

2.0. BEDENICA. Najstariji je podatak onaj što dolazi kao "aqua Bedinice" (CD IV, p.170, doc.153). Godine 1359. kralj Ludovik poklanja zemlju Bedinicu u području Moravča plemiću Grguru (CD XII, p.621, doc.470). Godine 1409. crkva Svih svetih spominje se preko župnika Sebastijana. Od 16. st. uz crkvu Svih svetih više se ne spominje Moravče, nego samo Bedenica. Današnja se Bedenica rasporedila podno crkve Svih svetih, najvećim dijelom s obje strane istoimena potoka. Po potvrđama u najstarijim vrelima spominje se hidronim, a tek kasnije selo. Motivacija: toponomastička metafora *badanj*.

BERISLAVEC. Godine 1200. spominje se "zemlja Berislavova" (CD II, p.354, doc.327), a već 1412. spominju se plemenite Doroteja i Elizabeta iz Berislavca (MZZ), 1495. spominje se Berislavec kao naseljeno mjesto (JAZU D XIX, 6), 1508. Martin Sabo iz Berislavca (JAZU XXII, 71), 1600. posjed Berislavec (JAZU C XLIX, 17). U 16. st. Berislavec je bio jak, utvrđen kaštel. Još se i dan-danas u neposrednoj blizini, tik prvih kuća, na prostranom platou znadu pri oranju pokazati pločasti kamenovi. Motivacija: vlastito ime *Berislav*, naime *Berislavov posjed*.

BIŠKUPEC. Selo u neposrednoj blizini Zeline, više njezino predgrađe. Godine 1482. spominje se kao "oppidum Biskupec", a od 18. st. navodi se među selima župe sv. Ivana Krstitelja. Motivacija: apelativ *biskup*, odnosno univerbizirano ime *biskupov posjed*.

BREZOVEC. Spominje se u vizitaciji 1630. kao selo u župi sv. Nikole u Donjoj Zelini. Motivacija: *breza*.

BUKEVJE. Spominje se 1642. pri vizitaciji kao selo u župi sv. Nikole u Donjoj Zelini. Motivacija: *bukva*.

BUKOVEC. Godine 1421. spominje se posjed Bukovec (JAZU D VIII, 104), 1476. posjedi u Bukovcu (JAZU D XVI, 11), a 1557. prodana polovica kaštela (JAZU D XXXIX, 105). Stari kaštel nalazio se na lokalitetu koji se danas zove Baračevina, po vlasniku imenom Barač, a ojkonom Bukovec danas je raštrkan po susjednom brijegu. Motivacija: *bukva*.

CURKOVEC. U vezi s današnjim selom spominje se 1222. "zemlja Petra, sina Gurkovog" (CD III, p.220, doc.193), a 1259. "Gurk, nekad župan zagrebački" (CD V, p.151, doc.659), pa na osnovi tih podataka valja zaključiti da bi ime sela trebalo glasiti Gurkovec, a ne Curkovec. Motivacija: *Gurkov posjed*.

ČREČAN. Godine 1375. već se spominje posjed Chorchan (CD XV, p.124, doc.93), 1423. plemić Matej Petačić iz Črečana (MZZ), 1482. plemić Gal Banic iz Črečana i dijelovi posjeda (JAZU D XVII, 6), 1600. posjed Črečana. Motivacija: močvarno tlo, *čret*, što sasvim odgovara značajkama tla.

HELENA. Spominje se 1550. "plebanus ecclesie s. Elene in Marocha", dakle kao župna crkva (MZZ). U vizitaciji 1630. spominje se kao selo u župi sv. Nikole u Donjoj Zelini. Motivacija: svetačko ime *Helena*.

HRASTJE. U kanonskoj vizitaciji 1704. dolazi kao "Brezje aliter Hrastje". Motivacija: *breza/hrast*.

KALINJE. Spominje se samo u vizitaciji 1704. Selo u dosta dubokoj kotlini podno Zagrebačke gore. U najstarijim dokumentima spominje se ovako: 1326. posjed Kalin (CD IX, p.136, doc.259), 1482. spominju se plemeniti Ivan, sin Luke Jakopčića iz Kalina, i Emerik Antolković iz Kalina (MZZ), 1600. posjed Kalinje i Ertače (danas: Vrtače) (JAZU D LIX, 17), 1704. vizitacijom selo Kalin, a 1720. selo Kalin i Ertače. Motivacija: *kalina* "ligustrum vulgare".

KREČAVES. Spominje se samo u vizitaciji 1704. Drugi dio sraslice s motivacijom je *vaz*, "selo", prvi je dio nejasan.

KRIŽEVČEC. Prve datacije iz 1630. Na planu isusovačkog posjeda Paukovec dolazi kao Križevčica. Motivacija: *križevac*, tj. *mali križevac*.

MOKRIČKI BRIJEG. Godine 1613. spominje se Vrasichev Verh ili Mokrichki Verh kao posjed plemića jednoselca (JAZU D LIII, 61). Motivacija: *mokrice*.

NOVO MJESTO. Godine 1422. spominje se kao posjed Ivana Kastelanffyja iz Bisaga (MZZ), 1450. "Franciscus de Novo Loco". Motivacija: apelativ.

OBREŽ. Godine 1423. spominje se Pavao Dijanosković (MZZ), a 1645. posjed Gornji i Donji Obrež. Motivacija: *obrež*.

OMAMNO. Spominje se 1450. kao "curia cum septem sessionibus jobagonalibus de possessione Omamno". Motivacija neprozirna.

PAUKOVEC. U povijesnim vrelima dolazi kao oznaka za posjed, selo i utvrdu. Godine 1421. posjed Paukovec (JAZU D VIII, 104), 1582. posjed Pavkow werh (JAZU D XLII, 41), a B.A. Krčelić kaže: "Parte ex alia Szent Miklos sunt castellum Paukovecz, Ladomer, Bellovar". Motivacija: osobno ime *Pauk*, *Paukov* posjed.

POLONJE. Posjed Polonje spominje se 1549. (JAZU D XXXI 29), a 1720. Polonje Superior et Inferior. Motivacija: *područje uz rijeku Lonju*.

PREPOLNO. U vizitaciji iz 1704. dolazi kao Prepolyno. Motivacija: *prijepor* (s disimilacijom r → l).

PRETOKI. Spominje se već 1327. kao "vallis dicta Prethoka" (CD IX, p.342, doc.285), 1335. "Prethoca fossatum" (CD X, p.233, doc.166), te 1613. "Pretoka, posjed plemića jednoselca" (JAZU D LIII, 61). Motivacija: *prijetok(a)*.

SUHODOL. Juren iz Donjeg Psarjeva zalaže svoj posjed u Suhodolu (CD XII, p.141, doc.100), 1431. spominju se granice međa između Lužana i Suhodola (CD XIV, p.524, doc.422). Motivacija: *suhi + dol*.

OREŠJE (DONJE I GORNJE). Spominje se 1408. kao selo u župi Svih svetih u Bedenici pod oznakom Oresia (JAZU D XIII, 90), a prema vizitaciji 1704. spominje se Oresje, selo u župi sv. Ivana Krstitelja u Zelini. Prva oznaka odgovara današnjem Orešju Gornjem, a druga Orešju Donjem. Motivacija: mjesto gdje raste *orah*.

ŠALOVEC. U vizitaciji 1704. dolazi kao Salocz, 1720. kao Salovecz, a 1795. kao Sallovecz. Motivacija: nadimak ili prezime *Šalovec*.

ŠIMUNOVEC. U vizitaciji 1704. dolazi kao Simunoucz. Motivacija: *Šimunov* posjed.

TOPLIČICA (DONJA i GORNJA). Godine 1327. spominje se Thoplich, posjed Ugrina (CD IX, p.343, doc.285), 1335. potok Toplica (CD X, p.232, doc.166), 1423. Ivan Pundjak iz Thoplich Superior (MZZ), 1720. Superior Toplicza i Toplichicha. Motivacija: *toplīca*.

TURKOVČINA. Godine 1613. spominje se kao posjed plemića jednoselca (JAZU D LIII, 61). Motivacija: *Turk*.

ZADERKOVEC. U vizitaciji 1704. kao Zaderkovecz. Motivacija neprozirna.

ZELINA. Različith naziva tokom povijesti: Sveti Ivan u Moravču, Moravče, Zelina u Moravču, Veliko Moravče, Gornja Zelina, Sveti Ivan Zelina itd. Današnje se ime Zelina, bar u odnosu na povijesne dokumente, veže uz negdašnju "villa Zelina", uz kaštel Zelina ili Zelingrad (Zelna, Zelina, Zelnavar itd.), uz crkvu sv. Ivana Krstitelja u Zelini i uz Četrkovec.

Godine 1200. spominje se "villa Zelina" kad kralj Emerik potvrđuje zemlju Zelinu i Čazmu zagrebačkoj biskupiji (CD II, p.354, doc.327) i 1201. kad potvrđuje cijeli posjed zagrebačke biskupije (CD III, p.12, doc.8). Ban Mikac 1328. daje Zelini ispravu kojom je "forum seu libera villa" (CD IX, p.418, doc.346), a ta je privilegija, preko nastojanja zelinskih župnika, konačno riješena potvrdom od 1408. (JAZU D, V, 31). Međutim, od sredine 14. st. u dokumentima se javlja i ime Četrkovec, Četrtek (Chuthurtukhel, Chetherthekel), na primjer 1334. kad su moravečki župan Samson i moravečki zemaljski župan Tomo izdali neku ispravu upravo u Četrkovcu (CD X, p.190, doc.133), a već 1343. bude zasjedanje moravečkih župana u Četrkovcu (CD XI, p.41, doc.30). Potkraj 14. st. to je mjesto opustjelo, a u 15. st. opet oživjelo (MZZ). U kanonskim vizitacijama više se ne spominje - nema ga. Motivacija: četvrti dan u tjednu, *čtvrta*, kad su se održavali sajmovi.

Kaštel Zelina, Zelingrad spominje se 1295. preko "Paulus Churkan castellanus de Zelna" (CD VII, p.216, doc.196), 1327. kao "castra de Zelina et Byztricza" (CD IX, p.357, doc.295), 1434 - 1481. obitelj "Bychkele de Zelnavar", a 1527 - 1534. "castrum Zelina" (JAZU D, I, 12), od 1635. spominje se kao "dirutum castrum Zelina" (JAZU D, LX, 73) itd. Stari je kaštel Zelina, danas s ruševnim ostacima, u nedalekoj Zagrebačkoj gori.

ŽITOMIR. Hidronim "aqua Šitomir" spominje se već 1209. (CD III, p.93, doc.75), a kao posjed 1343. (CD XI, p.41, doc.30). U novijim dokumentima spominje se češće. Motivacija: osobno ime *Žitomir*.

2.1. Kako se vidi, današnji se ojkonimi u najstarijim vrelima najčešće javljaju kao posjedi, "possessiones", obično plemića jednoselaca, što nije čudno kad je riječ o ranom feudalizmu. Općim, naročito gospodarstvenim potrebama na tim su se posjedima postupno formirala stalnija naselja, preteče današnjih ojkonima. Stoga i ne čudi činjenica što je došlo do stanovitog transfera toponomastikona: od mikrotoponima ili, ponegdje, hidronima - do toponima, odnosno ojkonima.

Može se reći da usporedba dijakronijske i sinkronijske ojkonimije Zelinskoga prigorja, potkrijepljena i približena povijesnim vrelima, ukazuje na ove stvari:

- toponomastičku preobrazbu (mikrotoponim u funkciji ojkonima): "Berislavova zemlja", danas: Berislavec, "posjed Chorchan", danas: Črečan, "biskupov posjed", danas: Biškupec, itd.
- fonološku preinaku: Bedinica, danas: Bedenica (6 → i, kao npr. stablo → stible), Prepolno, danas: Prepolno, itd.
- tvorbenu preinaku: Toplica, danas: Topličica, itd.
- djelomičnu leksemsku zamjenu (u višečlanih ojkonima): Vražičev Verh/Mokrički Verh, danas: Mokrički Brijeg, itd.
- ukidanje alternante: Brezje/Hrastje, danas: Hrastje, itd.
- nultu razlikovnost: Bukovec, danas: Bukovec, Omamno, danas: Omamno, Turkovčina, danas: Turkovčina, itd.
- potpuni nestanak ojkonima: Cirkvenci, Doležanec, Gorenanec, Jeržec, itd.

Zusammenfassung

DIE OIKONYMIE VON ZELINA

Auf Grund der historischen Quellen und der kanonischen Visitationen wird über das Verhältnis der synchronen und diachronen Oikonymie in Zelinsko prigorje gesprochen. Bei der Betrachtung der Problematik sind die Oikonyme in drei östlichen Pfarreinen des ehemaligen Moravče bearbeitet, und zwar: sv. Ivan Krstitelj in Zelina, sv. Nikola in Donja Zelina und Svi sveti in Bedenica.

KRATICE IZVORA:

- CD - Codex diplomaticus regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae
 JAZU - Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
 MZZ - Muzejska zbirka Zelina

Posebna napomena: Podaci o trima moravečkim župama, kanonskim vizitacijama te kraticama izvora uzeti su iz knjige Lelje Dobronić, *Po starom Moravču*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1979.